

Fatimat Məmmədova
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət universiteti
kulturologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
E-mail: fatimat.mammadova1959@gmail.com

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCAN NİTQ MƏDƏNİYYƏTİ MƏSƏLƏLƏRİNİN KULTUROLOJİ ASPEKTLƏRİ

Xülasə: Azərbaycan dili xalqımızın ruhunu yaşadan, onun milli, mənəvi varlığını qoruyub saxlayan yaddaş xəzinəmizdir. Ana dilimizin mötəbər daşıyıcısı, təəssübkeşi, böyük dövlət xadimi Heydər Əliyev Azərbaycan Prezidenti kimi ən yüksək tribunallardan etdiyi çıxışları ilə nitq mədəniyyətimizi, ədəbi dilimizin gözəlliyini tanıtdı və sevdirdi. Çağdaş dövrdə dillərə qarşı artmış təhdidlər Heydər Əliyevi narahat etmiş və o, uzaqgörənliklə dilimizin qorunması, inkişafı üçün sərəncamlar imzalamışdır. Azərbaycan Prezidentinin dilimizə qayğısı, qorunması barədə siyasi baxışları 18 iyun 2001-ci il tarixli "Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında"; 09 avqust 2001-ci il tarixli "Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili gününün təsis edilməsi haqqında" fərmanlarda və 30 sentyabr 2002-ci il tarixli "Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında" qanunda öz əksini tapmışdır. Heydər Əliyev həm siyasi, həm də kulturoloji baxımdan Azərbaycan milli ənənələrindən bəhrələnərək öz çıxışlarında yadda qalan söz və ifadələri, bəlağətli nitqi ilə söz sənəti, böyük şəxsiyyət kimi tanınmışdır.

Məqalədə qarşıya qoyulan məqsəd Azərbaycan kulturoloji fikir tarixində natiqlik təcrübəsinin nəzəri və əməli məsələlərinə münasibət bildirmək, Heydər Əliyev zirvəsini şərtləndirən tarixi-kulturoloji amillərin elmi təhlilini verməkdir.

Açar sözlər: Heydər Əliyev, ana dili, nitq mədəniyyəti, Azərbaycan kulturoloji fikir tarixi, natiqlik təcrübəsi

Ümumxalq mədəniyyətinin bir hissəsi natiqlik sənəti, natiqlik məharəti ilə bağlıdır. Çox qədim tarixi olan natiqlik sənəti eramızdan əvvəl IV və V əsrlərdə Yunanıstanın siyasi, iqtisadi cəhətdən geniş yüksəlişi dövründə Afinada inkişaf etmişdi. Qədim Misir, Hindistan, Çin, Ərəbistanın istedadlı natiqləri xalqın hörmətini qazanmışdılar. Qədim Yunanıstan natiqləri isə gözəl, bəlağətli nitqin, nitq mədəniyyətinin əsl ustadı hesab olunurlar. Natiqliyin vətəni hesab olunan Yunanıstanda insanların ağına, qəlbinə, hisslərinə dərin təsir göstərən ritorika (bəlağətli nitq) son dərəcədə yüksək qiymətləndirilirdi. Bir çox tədqiqatçılar qeyd edirlər ki, bu, həm də Yunanıstanda gedən siyasi mübarizələrlə bağlıdır. Siyasi rəhbərlər xalq yığıncaqlarında kütləni inandırmaq və öz arxalarının çəkib aparmaq üçün ən kəsərli silah kimi bəlağətli nitqdən məharətlə istifadə edirdilər.

Gözəl danışmağın qaydalarından ibarət ritorika elmi yaranır və bu qaydaları öyrədən ritorlar xalq mədəniyyətinin ən mühüm və maraqlı nümunələri arasında nitq təlimləri keçir, natiqlər yetişdirirdilər. Həmin dövrdə məhkəmə natiqliyi xüsusilə diqqəti cəlb edir. Qədim Yunan siyasi xadimi Demosfen məhkəmə nitqlərini tərtib edir, hər bir afinalının özünü məhkəmədə müdafiə edərkən söyləyəcəyi məntiqli, aydın, dərin məzmunlu nitq mətnləri hazırlayırdı. Demosfenin nitqi inandırıcılığı, yığcamlığı, aydınlığı, obrazlılığı ilə seçilirdi. O, çıxışlarında dinləyicilərinə müraciət, ritorik suallar, haşiyə çıxma kimi üsullardan istifadə edir, rəngarəng nitqləri ilə böyük rəğbət qazanırdı.

Bu gün də əhəmiyyətini qoruyub-saxlayan "Ritorika" əsərində Aristotel öz dövründə yaşamış natiqlərin üslubunu, məharətini təhlil etmiş, nitqin əsas dəyərini onun aydın olması ilə izah etmiş, nitqdə səsin tonunu, ritmi nitqin zənginləşməsi üçün vacib hesab etmişdir.

"Ritorika" kitabı natiqliyin bir çox nəzəri məsələlərini (dil, üslub və s.) əhatə edirdi və üç hissədən ibarət idi: nitqin tərtibi prinsipləri; nitq üçün lazım olan şəxsi keyfiyyətlər və qabiliyyətlər; nitq texnikası, nitq nitqində tətbiq olunan vasitələr, priyomlar (Əsgərov M. Natiqlik sənətinin əsasları. Bakı: Maarif, 1975, 260 s.).

Heydər Əliyev və mədəniyyət siyasəti

Zaman keçdikcə qədim Yunanıstanda siyasi azadlığın sonu çatır və natiqlik sənəti süqut edir. Həmin dövrdən Roma respublikasında natiqlik sənəti öz inkişafına başlayır və Mark Tulli Siseron kimi misilsiz natiq, görkəmli dövlət və siyasi xadim yetişir. Natiqlik sənəti Romada xüsusi məktəblərdə öyrənilir, məşhur natiqlərin nitqləri şeir kimi əzbərlənirdi. Romanın süqutu ilə natiqlik sənətinin inkişafı dayandı. Artıq XIX əsrdə Qərbi Avropa dövlətlərində: Fransa, İtaliya, Almaniya, Avstriyada baş verən inqilablar insanlara güclü təsir edə bilən natiqlər yetişdirdi.

Azərbaycanda natiqlik sənətinin inkişafından bəhs edərkən söz sənətinə hörməti, qiyməti, yüksək dəyəri, böyük ehtiramı lap qədim dövrlərə aid deyimlərdə, atalar sözlərində görürük: “Söz var adamı dağa qaldırar, söz var adamı dağdan endirər”, “Xəncər yarası sağalar, söz yarası sağalmaz” kimi atalar sözləri, “sözün qədrini bil”, “danışığına fikir ver” – kimi öyüdlərin dərin mənası xalqımızın ruhu ilə səsleşir.

Məzmunlu, inandırıcı, ifadəli, ardıcıl və yığcam nitq arzu olunan nitqdır. Bu tələbləri yerinə yetirmək üçün insan öz nitqi üzərində çalışmalı, hiss etdiyini, demək istədiyini ifadə etmək üçün doğru sözlər seçməyi, cümlə qurmağı bacarmalıdır. Bu barədə qədim romalıları poeziya ilə natiqlik sənətinin fərqi çox dəqiqliklə belə ifadə etmişlər: “İnsan anadan şair kimi doğulur, natiq kimi isə sonradan yetişir, formalaşır”. “Gözəl nitq böyük mədəniyyətdir, sadəlik, aydınlıq, yığcamlıq, sistemlilik, məntiqilik, düzgünlük və sübutluluq, obrazlılıq və təsirlilik onun ən səciyyəvi xüsusiyyətləridir. Ümumxalq tribunasından ucalan hər bir səs, hər bir çıxış, hər bir yazı həyata dərinən nüfuz etməli, prinsipiallığı, fikir kəskinliyi, üslub gözəlliyi ilə adamları maraqlandırmalı və inandırmalıdır. Natiqlik elminin tarixi təcrübəsi məhz bu həqiqəti də təsdiq etmişdir ki, ancaq elmi və əməli cəhətdən inandırıcı, doğru, ürəkdən gələn, yerində söylənmiş, məntiqli və bitkin söz, obrazlı fikir – çox mühüm tərbiyə vasitəsidir” (Cabbarov X. Sənətkar söz, üslub. Bakı: Azərnaşr, 1993, 199 s.).

Nitq mədəniyyəti məsələlərini tədqiq edən araşdırıcıların, alimlərin qənaəti budur ki, demokratiya natiqlik sənəti üçün əsas zəmindir. Xalqlar arasında natiqlik sənətinin inkişafına diqqət yetirdikdə zəmanəmizdəki geniş auditoriyanı görmürük. Çünki müasir dövr söz deməyi bacaran, zəkasının qüdrəti ilə geniş auditoriyaları cəlb edə bilən mahir natiqlər yetişdirmək tələbatını irəli sürür.

Xüsusi fitri istedadı olan, gur, ahəngdar səsli, bədəncə möhkəm, cəsarətli insanlar yaxşı natiq kimi yetişə bilirlər.

Ulu öndər Heydər Əliyevin natiqlik irsini və nitq mədəniyyəti məsələlərinin kulturoloji aspektlərini tədqiqata cəlb edərkən onun şəxsiyyəti barədə danışmaq zərurətinin yaranması təbiidir. Ana dilimizin mötəbər daşıyıcısı, təəssübkeşi, böyük dövlət xadimi Heydər Əliyev Azərbaycan Prezidenti kimi ən yüksək tribunalarından etdiyi çıxışları ilə nitq mədəniyyətimizi, ədəbi dilimizin gözəlliyini tanıtdı və sevdirdi. Çağdaş dövrdə dillərə qarşı artmış təhdidlər Heydər Əliyevi narahat etmiş və o, uzaqgörənliklə dilimizin qorunması, inkişafı üçün sərəncamlar imzalamışdır. Azərbaycan Prezidentinin dilimizə qayğısı, qorunması barədə siyasi baxışları 18 iyun 2001-ci il tarixli “Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında”; 09 avqust 2001-ci il tarixli “Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili gününün təsis edilməsi haqqında” fərmanlarda və 30 sentyabr 2002-ci il tarixli “Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında” qanunda öz əksini tapmışdır. Heydər Əliyev həm siyasi, həm də kulturoloji baxımdan Azərbaycan milli ənənələrindən bəhrələnərək öz çıxışlarında yadda qalan söz və ifadələri, bəlağətli nitqi ilə söz sərrafı, böyük şəxsiyyət kimi tanınmışdır. H.Əliyevin nitqlərini dinlədikdə belə qənaətə gəlirik ki, mükəmməl natiqliyin əsas xüsusiyyətlərindən biri də yaddaşdır. Hər bir insanın topladığı bilikləri, müşahidə etdiyi hadisələri, yadda saxlamalı olduğu rəqəmləri, elmi ədəbiyyatdan əxz etdiyi mülahizələri yadda saxlaması və onlardan çıxışı boyu istifadə etməsi ondan böyük məharət və hünər tələb edir.

Heydər Əliyevin sadaladığımız bu xüsusiyyətlərə bütünlüklə sahib olması göz önündədir. Antik dövrün natiqlik sənəti, natiq barədə nəzəriyyəsinə görə dövlət xadimi gözəl danışmağı, hadisələri əlaqələndirməyi, insan hüquqlarını qiymətləndirməyi bacarmalıdır.

“Siseron göstərir ki, Perikl öz natiqliyi, müdrikliyi və alimliyi sayəsində həm mülki, həm də hərbi işlərdə Afinaya qırx il rəhbərlik edib. Makedoniya çarı Filipp öz oğlu Aleksandra elm öyrətmək üçün Aristoteli oraya dəvət edib. Müdrikliyi, gözəl danışmağı özündə birləşdirən natiqi

Heydər Əliyev və mədəniyyət siyasəti

filosof adlandırmaq olar. İşini dərinlən bilib onu gözəl ifadə etməyi bacarmamaq fərasətsizlikdir. Təqdirəlayiq o şəxs hesab olunur ki, o, həm natiqdir, həm də alim. Filosof natiqdən aşağı səviyyədə durur. Çünki hər filosof natiq ola bilmir, natiq isə filosofların öyrəndiyi və öyrətdiyi bütün bilikləri əxz etməyi bacarır. Natiqlik elmin zirvəsidir. Skepsislərin fikrincə, elmi həqiqətlər nisbidir, təkcə natiqlik sənətinin həqiqətləri mütləqdir, çünki onlar inandırıcıdır. Kvintilian natiqin təhsilinə böyük əhəmiyyət verməyə idi, ritorikasının adını “Natiqin təhsili” qoymazdı (Əliyev K. Natiqlik sənəti. Bakı: Azərənəşr, 1994, 159 s.).

Məhz bu cür tanınan natiqlərdən biri də XX əsrin yetirdiyi görkəmli siyasi xadim Heydər Əliyev idi.

Heydər Əliyevin güclü iradəsi, özünəməxsus xarizması onu hər hansı bir mövzuda, istənilən auditoriya qarşısında çıxış edərkən dinləyiciləri tamamilə özünə cəlb edə bilən natiq kimi yaddaşlara yazdı. O, verbal və qeyri-verbal ifadə vasitələrindən məharətlə istifadə edərək heç kimə bənzəməyən imici ilə Azərbaycanı dünyaya tanıtdı.

H.Əliyevin milli təfəkkürə, kulturoloji amillərə, məntiqi qanunlara, möhkəm etiqadına əsaslanan, həqiqətin qüdrətini əks etdirən çıxışları Azərbaycan ədəbi dilinin ən yüksək səviyyədə inikasıdır. Xalqın milli, mənəvi, kulturoloji baxışlarını özündə əks etdirən ifadələrdən, atalar sözlərindən mövzuya uyğun olaraq istifadə etməsi, bədii ədəbiyyatdan gətirdiyi misallar, özünəməxsus ifadələr onun nitqini daha mənalı edir, bir çox hallarda dinləyicilərin qəlbinə, zəkasına güclü təsir edirdi.

Nitqində xitablara, nidalara, təkrirlərə, ritorik suallara müraciət etməsi müzakirə olunan məsələni daha yaxşı anlamağa imkan verir, münasibət bildirməyə şərait yaradırdı. Təcrübəli natiq kimi təkrirdən istifadə edərək dediklərini sadəcə təkrar etmir, deyilmiş fikrə yeni nə isə əlavə edərək məsələnin daha dərinlən başa düşülməsini asanlaşdırır, ən vacib cəhətlərə diqqəti yönəldirdi.

Heydər Əliyevin bütün çıxışları səmimi, aydın, polemika yarada bilən, sosial-mədəni, ictimai-siyasi həyata güclü təsirə malik nitq nümunələridir. O, öz çıxışları ilə dinləyicilərə estetik zövq verə, yeni biliklər öyrədə bilirdi. Xalq içində olarkən etdiyi çıxışları daha çox milli keyfiyyətlərlə, səmimi, ürəkdən gələn ifadələrlə, zarafatyana sözlərlə zəngin olurdu. Elmi polemikalarda elmi məlumatların şərhində ən maraqlı, kəsərli, yaddaqalan ifadələri, təklifləri həmişə maraqla qarşılanırdı.

H.Əliyevin siyasi natiqliyi isə dillər əzbəridir. Dünyanın ən məsul tribunalarından etdiyi kəskin çıxışları onu ən güclü siyasi lider kimi tanıtdı. Səsinin intonasiyası, kəskin, nüfuzedici baxışları, əzəmətli duruşu onun çıxışlarına əlavə bir rəng qatır, möhtəşəm harmoniya yaradırdı. O, çıxışı zamanı auditoriyanı öz təsiri altına salır, ilk cümlələrdən bütün diqqətin özünə yönəlməsinə nail olurdu. H.Əliyev auditoriyanın dinləmə və qavrama şəraitinin spesifikliyini nəzərə alır, sözlərin mənasını, cümlələrin məntiqi vurğusunu dəqiq hiss etdirə bilirdi.

Mühacirətdə yaşayıb-yaratmış həmvətənlərimizin kulturoloji irsini araşdırarkən məlum olur ki, onların əksəriyyəti dili kulturun, mədəniyyətin ən vacib ünsürü hesab edir. Görkəmli azərbaycanlı alim Əhməd bəy Ağaoğlu dil, mədəniyyət məsələlərini ictimai-siyasi funksiyaların vəhdətində şərh etmiş və “Üç mədəniyyət” əsərində yazırdı: “Mədəniyyət demək – həyat tərzini deməkdir” (Süleymanlı M. Əhməd Ağaoğlunun “Üç mədəniyyət” əsəri / Şərq fəlsəfəsi problemləri, beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal. Bakı: 2004, № 1-2, səh.62).

Professor Nizaməddin Şəmsizadə “Azərbaycan ideologiyası” əsərində belə yazır: “Azərbaycanda istiqlal dövrü milli dövlətçiliyin əsasını qoydu, dövlətçiliyə gedən yol milli mənlik, ana dili, vətən əxlaqı və milli vicdan uğrunda mübarizədən başladı” (s.57).

“Dil kulturu ünsürü olaraq milli birliyi saxlayır və milli həyatı mühafizə edərkən bütünlüklə bu vəzifələrə xidmət edir. Dil milli damğası ən bəlli, aydın olan mədəniyyət ünsürüdür. O, xalqın kimliyini əks etdirən təfəkkür, adət və inanclar sistemidir. Dil, ərazi və ideoloji birlik xalqın və dövlətin tarixi varlığının əsas atributlarıdır” ((N.Şəmsizadə. Azərbaycan ideologiyası. Bakı: Sabah, 1996, s.4).

H.Əliyev bütün fəaliyyəti boyu ümumxalq dilinə yüksək qiymət vermiş, istər rəsmi, istərsə də qeyri-rəsmi toplantılarda doğma Azərbaycan dilində danışmış, dörd cildlik “Müasir Azərbaycan dili” dərsliyini Azərbaycan Dövlət mükafatına layiq görmüşdür.

Heydər Əliyev və mədəniyyət siyasəti

Xalqın dostu, dövlətçiliyin böyük himayədarı H.Əliyevin ədəbi dilimizin inkişafını nəzərə alaraq nitq mədəniyyəti məsələlərinin həlli üçün TÜRKSÖY-un üzvü olan ölkələrin mədəniyyət nazirləri Şurasının XIX toplantısında dilimiz haqqında dediyi aşağıdakı sözlər onun bütün düşüncə və məqsədlərini cəmiyyətə bəyan edir: “... Milləti yaşatmaq və millətin indiyə qədər olduğu kimi əzilməsi imkanlarının qarşısını gələcəkdə almaq üçün dilimizi qorumalıyıq. İndiki türkdilli millətlərin dilində bir qədər fərq var. Amma bu dillərin kökü birdir. Mən belə düşünürəm ki, biz gərək dilimizi tatar dilinə oxşadaq. Yaxud da ki, qırğızlar dillərini bizim dilə oxşatsınlar. Yox. Əsrlər boyu dillərimiz belə yaranıbdır. Amma eyni zamanda dilin işlənməsi mümkün olmadığına görə, bizim dillərimiz lazımi qədər inkişaf edə bilməyibdir. Ona görə də mən Azərbaycan dili haqqında fərman verdim. Azərbaycanda latın qrafikasına keçmək barədə fərman verdim və onun yerinə yetirilməsini təmin etdim. Azərbaycan dilinin bundan sonra da inkişaf etməsi mənim həyatımın ən birinci vəzifəsidir. Çünki millətin dilini əlindən alsan, onu öz dilindən məhrum etsən, o millət çox şey itirər. Amma millətin öz doğma dili ana dili olanda, onu heç nə dəyişdirə bilməz. Allaha şükürlər olsun, bizim Azərbaycan dili çox mükəmməlləşib, çox genişləniibdir. Dilimizin çox böyük lüğət ehtiyatı var. Bizim Azərbaycan dili şer dilidir. Yadımdadır, mən bir-iki dəfə ya burada, ya da Türkiyədə toplantılarda nitq söyləyəndən sonra dostum Süleyman Dəmirəl mənə deyirdi ki, sən şeir oxudun. Deyirdim ki, yox, mən nitq söylədim. O, deyirdi ki, bilirəm, amma Azərbaycan dili o qədər şeir dilidir ki, bəzən fərqi nə varmaq olmur ki, nitq söyləyirsən, yaxud şeir deyirsən. Ona görə də dil, dil, bir də dil... Dili inkişaf etdirməliyik. Mən demişəm və bu gün də deyirəm. Bizim gənclərə deyirəm ki, rus dilini yaxşı bilin, ingilis, fars, ərəb, fransız dillərini də yaxşı bilin. Amma bunların hamısından yaxşı öz Azərbaycan dilimizi öyrənin. Əgər bunu bilməsən, sən tam azərbaycanlı olursan. Elədir, yoxsa yox? Mən bunu sizə ona görə deyirəm ki, dili inkişaf etdirmək TÜRKSÖY-un əsas vəzifələrindən biridir. Dilimizi bir-birinə bağlamaq, yaxud da ki, bənzətmək lazım deyildir” (Xudiyev N. Azərbaycana böyük məhəbbət nümunəsi. Dırçəliş – XXI əsr, 2003, № 6 (64), s.79-87).

Azərbaycanlı olmağı ilə fəxr edən, doğma dilində qürurla danışan Heydər Əliyev öz əsl vətəndaş mövqeyi ilə hamıya nümunə oldu.

H.Əliyevin natiqlik məharəti, yüksək nitq mədəniyyəti milli kulturoloji aspektlərinə görə ciddi ictimai-sosial, elmi, siyasi əhəmiyyətə malikdir. Nitq mədəniyyəti məsələlərinin kulturoloji amillərini, ideoloji sahənin bütün ağırlığını yaxşı bilən H.Əliyevin aydın, səlis, canlı nitqi ifadəli söz birləşmələri ilə zəngin idi və şifahi nitqin mükəmməl nümunələridir.

Kulturoloji amillərin içərisində teatr və səhnənin xüsusi roluna dəyər verən H.Əliyev teatr sənətinə ciddi münasibəti ilə diqqəti cəlb edir. O, xalq danışığı dilinə, dialekt və şivələrə hörmətlə yanaşmış, ədəbi dili isə yüksək qiymətləndirmişdir.

H.Əliyevin illərlə cilalandırdığı nitqi məntiqi fasilələrlə, ritorik suallarla zəngin idi. O, öz nitqlərində intonasiya və tələffüz qaydalarından yüksək məharətlə istifadə etmiş, dinləyicilərini bir ahəngruba kimi özünə çəkmişdir. Onun səsinin avazlanması, nitqinin sürəti, tələffüzünün dəqiqliyi danışdığı mövzu ilə bilavasitə bağlı olduğundan yeri gəldikcə faydalandığı məntiqi vurğu dahi şəxsiyyətin fərdi nitq üslubunu, bu üslubun kulturoloji dəyərini şərtləndirir.

Yüksək məntiqi təfəkkürə sahib olan Heydər Əliyevin aydın nitqləri istər xalq dilini, istərsə də ədəbi dili mükəmməl bilən dahi şəxsiyyətin Azərbaycan nitq mədəniyyətinə, kulturoloji irsimizə verdiyi qiymətsiz nümunələrdir.

H.Əliyevin yüksək sərrastlıqla, ədəbi dilin fonetik, leksik, qrammatik normalarına tam uyğun nitqləri və həmin çıxışlardan ayrı-ayrı cümlələr dillər əzbərinə çevrilmiş, xalqın deyimləri sırasında özünəməxsus yer tutmuşdur. Onun nitqləri bədii və təsviri boyalarla zəngin, üslubu etibarilə parlaq və kəskin idi. Ulu öndərin güclü daxili inamı ritorikanın bütün qanunlarından xəbərdar olduğu üçün bəhs etdiyi mövzuları daha da inandırıcı edir, ictimai-siyasi nitqinin dəyərini artırır.

“Radio, televiziya və ədəbi dil” kitabında professor N.Xudiyev televiziya verilişlərinin aparıcılarının, jurnalistlərin H.Əliyev təcrübəsindən faydalanmalarını vacib sayır. Onun fərdi nitq üslubunun özünəməxsusluğu, ən mürəkkəb məsələləri aydın, obrazlı, inandırıcı, dəqiq söyləməsi, çıxışlarını təbii qaydada yekunlaşdırmağı xatirələrdə yaşayacaqdır.

Heydər Əliyev və mədəniyyət siyasəti

“Ali Sovetin sədri kimi Azərbaycan xalqının tarixi nailiyyəti olan Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyini qorumağı, möhkəmləndirməyi, inkişaf etdirməyi özüm üçün ən əsas vəzifələrdən biri hesab edirəm. Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi 1918-ci ildə yaranmış ilk Azərbaycan Demokratik Respublikasının ənənələri əsasında, müasir tələblərlə, dünyada gedən proseslərlə bağlı olaraq təmin olunmalıdır. Bu sahədə mən daim çalışacağam və heç kəsin şübhəsi olmasın ki, ömrümün bundan sonrakı hissəsini harada olursa-olsun, yalnız və yalnız Azərbaycan Respublikasının müstəqil dövlət kimi inkişaf etməsinə həsr edəcəyəm. Bununla əlaqədar olaraq bildirmək istəyirəm ki, mənim fikrimcə, Azərbaycan Respublikası bundan sonra onun başına nə gəliрсə-gəlsin, müstəqilliyini itirməyəcək, yenidən heç bir dövlətin tərkibinə daxil olmayacaq, heç bir başqa dövlətin əsarəti altına düşməyəcək... Müstəqilliyi, suverenliyi təmin etmək üçün Azərbaycan Respublikasının Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş torpaqları geriyyə qaytarılmalıdır. Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü təmin olunmalıdır, müharibə qurtarmalıdır, sülh yaranmalıdır” (az.wikisource.org.\wiki\Heydər Əliyevin_15_iyun_1993-cü_ildə_Milli_Məclisdə_çıxışı).

H.Əliyevin bu çıxışının intonasiasındakı çox ciddi bəyanat ruhu internet sahifəsində belə duyulur. O, qarşıda duran mühüm siyasi vəzifələri və bu vəzifələrin yerinə yetirilməsinin mürəkkəbliyini və vacibliyini elə ifadələrlə bəyan edir ki, (müstəqilliyini itirməyəcək, daxil olmayacaq, əsarəti altına düşməyəcək; torpaqlar geriyyə qaytarılmalıdır, ərazi bütövlüyü təmin olunmalıdır, müharibə qurtarmalıdır) xalqın buna şübhəsi qalmır. Bu hökm cümlələr, cümlələrdəki xəbərlərin felin vacib formasında işlədilməsi ilə Heydər Əliyev xalqda gələcəyə qəti inam yaratmağa nail olur.

Heydər Əliyevin xalqa etdiyi bu müraciətdə təmkin, müdriklik, emosionallıq, yüksək diplomatiya göz önündədir, onun həyəcanlı və əmin səsi hələ də xatirələrdədir. Ana dilinə sevgi, bu dildə istədiyi düşüncələrini məharətlə ifadə edə bilməsi ulu öndəri xalqın sevimlisi etdi.

Məqalədə qarşıya qoyulan məqsəd Azərbaycan kulturoloji fikir tarixində natiqlik təcrübəsinin nəzəri və əməli məsələlərinə münasibət bildirmək, Heydər Əliyev zirvəsini şərtləndirən tarixi-kulturoloji amillərin elmi təhlilini verməkdir.

Allahın Heydər Əliyevə bəxş etdiyi güclü məntiq, nadir natiqlik istedadı onun Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrdəki ictimai-siyasi çıxışlarında uğurlu həllini tapmışdır. Araşdırmalar göstərir ki, müasir natiqliyin qarşısında duran məsələlərin həlli yolunda H.Əliyevin natiqlik irsinə müraciət etmək və ondan bəhrələnmək arzu olunandır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Abdullayev N.Ə. Nitq mədəniyyətinin əsasları. \N.Abdullayev.\ – Bakı: ADPU-nun nəşriyyatı, 2013, – 277 s.
2. Axundova E.H. Heydər Əliyev: şəxsiyyət və zaman /E.Axundova IV hissə/ – Bakı: Ozan, 2008, – 328 s.
3. Cəfərov N.Q. Azərbaycanşünaslığın əsasları / N.Cəfərov – Bakı: Pedagogika, 2005, – 256 s.
4. Xudiyev N. Heydər Əliyev və Azərbaycan dili / N.Xudiyev. – Bakı: Elm və təhsil, 2014, – 543 s.
5. Quliyeva X.N. Heydər Əliyev və mənəvi-estetik dəyərlər / X.Quliyeva. – Bakı: Azərnəşr, 2002, – 340 s.
6. az.wikisource.org.\wiki\HeydərƏliyevin_15_iyun_1993cü_ildə_Milli_Məclisdə_çıxışı.

**CULTURAL ASPECTS OF HEYDAR ALİYEV AND AZERBAIJANI
SPEECH CULTURE ISSUES**

Summary: The Azerbaijani language is our treasure of memory that keeps the spirit of our people alive and preserves its national and moral existence. Heydar Aliyev, the authoritative speaker, fanatic of our mother tongue, great statesman, introduced and made to love our culture of speech and the beauty of our literary language with his speeches from the highest tribunes as the President of Azerbaijan. The increased threats against languages in the modern era worried Heydar Aliyev and he signed decrees for the protection and development of our language with foresight. The political views of the President of Azerbaijan on the care and protection of our language were reflected in the decrees, "On the improvement of the implementation of the Official Language" dated June 18, 2001, "On the establishment of the Azerbaijani Alphabet and Azerbaijani Language Day" dated August 9, 2001 and the law "On the Official Language in the Republic of Azerbaijan" dated September 30, 2002. Heydar Aliyev is recognized as a wordsmith, a great personality with his memorable words and expressions, eloquent speech benefited from the national traditions of Azerbaijan from both the political and cultural point of view.

The aim of the article is to comment on the theoretical and practical issues of oratory practice in the history of cultural thought of Azerbaijan, to provide a scientific analysis of the historical and cultural factors that determined Heydar Aliyev's peak.

Key words: Heydar Aliyev, mother tongue, culture of speech, history of cultural thought of Azerbaijan, practice of oratory